

PRZEMYSŁAW OSIEWICZ
Poznań

WPLYW ZMIAN POLITYCZNYCH W EGIPCIE NA BEZPIECZEŃSTWO ENERGETYCZNE UNII EUROPEJSKIEJ

W dobie globalizacji, rosnącej konkurencyjności, produkcji i konsumpcji, wzrasta potrzeba zagwarantowania szeroko definiowanego bezpieczeństwa, którego istotny element stanowi bezpieczeństwo energetyczne. Dotyczy to zarówno poszczególnych państw członkowskich, jak i całej Unii Europejskiej. Brak bezpieczeństwa energetycznego stanowi zagrożenie dla podstawowych, żywotnych interesów każdego państwa: przetrwania i rozwoju. W warunkach znaczącego niedoboru własnych zasobów, budowa nowoczesnej, konkurencyjnej gospodarki, bez zagwarantowania stałych dostaw surowców energetycznych w korzystnej lub akceptowalnej cenie, jest niemożliwa. Zdecydowaną większość państw członkowskich UE stanowią importerzy surowców energetycznych. Tym m.in. należy tłumaczyć wagę, jaką Unia przywiązuje do kwestii związanych z bezpieczeństwem energetycznym, zwłaszcza w dziedzinie surowców.

Jak słusznie zauważa Radosław Fiedler: „kategoria bezpieczeństwa energetycznego odnosi się do wszystkich państw: można wyodrębnić z niej państwa producentów oraz państwa posiadające deficyt własnych źródeł – jest ich większość, zmuszonych do importu surowców”¹. Biorąc pod uwagę oficjalne statystyki dotyczące importu surowców energetycznych przez poszczególne państwa UE, Egiptu nie można zaliczyć do grona kluczowych dostawców. Niemniej rzeczywiste znaczenie Egiptu dla bezpieczeństwa energetycznego UE kryje się nie tylko w bezpośrednich dostawach surowców, lecz również roli, jaką państwo to odgrywa w światowym systemie transportu surowców. Egipska kontrola nad Kanałem Sueskim wiąże się nie tylko z prestiżem i źródłem dochodów, ale także z wielką odpowiedzialnością. O strategicznym znaczeniu Kanału Sueskiego dla Europejczyków Egipcjanie mieli okazję się przekonać podczas konfliktu sueskiego w 1956 r. Nie może zatem dziwić fakt, iż wraz z początkiem zmian polityczno-społecznych w Egipcie na początku 2011 r. w wielu europejskich stolicach pojawił się równocześnie niepokój o bezpieczeństwo dostaw surowców z Egiptu, jak i o gwarancje swobody i bezpieczeństwa żeglugi przez Kanał Sueski.

¹ R. Fiedler, *Problem bezpieczeństwa naftowego na świecie. Wyzwania, współzależności i zagrożenia pod koniec pierwszej dekady XXI wieku*, w: *Świat współczesny. Wyzwania, zagrożenia i współzależności w procesie budowy nowego porządku międzynarodowego*, W. Malendowski (red.), Poznań 2008, s. 22.

Celem niniejszego artykułu jest znalezienie odpowiedzi na pytanie czy zmiany polityczne w Egipcie po 2010 r. miały wpływ na poziom bezpieczeństwa energetycznego UE. Zastosowana została metoda jakościowa, polegająca na pogłębionej analizie źródeł. Podstawę źródłową stanowią wybrane akty prawne, oficjalne statystyki instytucji unijnych, amerykańskich oraz egipskich, a także wybrane monografie, raporty i opracowania. Punkt wyjścia stanowi analiza definicji pojęcia bezpieczeństwa energetycznego oraz podstaw prawnych i strategii bezpieczeństwa energetycznego UE.

KONCEPCJE DEFINICJI BEZPIECZEŃSTWA ENERGETYCZNEGO

Podobnie jak w wielu rozważanych globalnie kwestiach, nie istnieje jedna, podzielana przez wszystkich badaczy definicja bezpieczeństwa energetycznego. W większości z nich akcentowana jest potrzeba zagwarantowania państwu dywersyfikacji źródeł stałych dostaw paliw, w wystarczającej ilości oraz za korzystną cenę. Do najbardziej rozpowszechnionych definicji należą opracowane w Programie Narodów Zjednoczonych do spraw Rozwoju (*UNDP*) oraz funkcjonujące w dorobku prawnym UE.

W ramach *UNDP* bezpieczeństwo energetyczne zostało zdefiniowane jako „nieprzerwany dostęp do wystarczającej ilości energii w rozmaitej postaci, oferowanej w przystępnych cenach, bez niepożądanego lub nieodwracalnego wpływu na środowisko naturalne”².

Definicja bezpieczeństwa energetycznego została sformułowana również w jednym z najważniejszych dokumentów prawa wspólnotowego – tzw. Zielonej księdze z 29 listopada 2000 r., dotyczącej bezpieczeństwa energetycznego³. Zostało ono opisane jako niczym niezakłócony dostęp do produktów energetycznych w cenach korzystnych dla wszystkich konsumentów, zarówno klientów indywidualnych, jak i przemysłu, w ramach realizacji określonego w Traktacie z Amsterdamu celu zrównoważonego rozwoju. Rozszerzona wersja tej definicji została opublikowana rok później w oficjalnym wydawnictwie Wspólnoty:

„Celem zapewnienia dobrego bytu obywatelom oraz prawidłowego funkcjonowania gospodarki, należy zapewnić niczym niezakłócony dostęp do produktów energetycznych w cenach przystępnych dla wszystkich konsumentów, zarówno klientów indywidualnych, jak i przemysłu, przy jednoczesnym poszanowaniu norm ochrony środowiska naturalnego oraz w celu wspierania zrównoważonego rozwoju”⁴.

² *World Energy Assessment. Overview 2004 Update*, J. Goldemberg, T. B. Johansson (red.), United Nations Development Programme, New York 2004.

³ *Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply*, Brussels 29.11.2000, COM (2000) 796, s. 9.

⁴ *Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2001, s. 3.

Warto także zwrócić uwagę na propozycje niektórych badaczy. Przykładowo, Tomasz Młynarski utrzymuje, iż „bezpieczeństwo energetyczne ma charakter wewnętrzny [równowaga popytu i podaży] oraz zewnętrzny [zapewnienie równowagi pomiędzy produkcją krajową a konsumpcją] i obejmuje interesy wszystkich podmiotów związanych z surowcami: od producentów i eksporterów, przez państwa tranzytowe po konsumentów i importerów”⁵. Z kolei Paweł Czerpak definiuje bezpieczeństwo energetyczne lub bezpieczeństwo dostaw energii „jako dostępność energii w każdym czasie, w różnych formach, w wystarczającej ilości i po rozsądnej cenie i/lub cenie możliwej do zapłacenia”⁶.

Istotne jest wskazanie czynników, które determinują i pozwalają mierzyć poziom bezpieczeństwa energetycznego. Joanna Mazurkiewicz wskazała elementy warunkujące poziom bezpieczeństwa energetycznego danego państwa, do których zaliczyć należy:

- wielkość i zróżnicowanie krajowej bazy paliwowej;
- stopień dywersyfikacji oraz wykorzystania krajowych i zagranicznych źródeł zaopatrzenia w surowce energetyczne;
- stan techniczny systemu zaopatrzenia oraz formy własności jego infrastruktury;
- możliwości magazynowania paliw, rozwoju krajowych i międzynarodowych połączeń systemów energetycznych;
- wewnętrznej i międzynarodowej polityki gospodarczej⁷.

Z kolei zdaniem Remigiusza Rosickiego oraz Klaudii Kałużnej, wyżej wymieniony katalog można uzupełnić o kilka innych czynników, jak chociażby system regulacji sektora energetycznego, niestabilność sytuacji międzynarodowej oraz poziom produkcji energii⁸. W tym samym kontekście Michael T. Klare nadmienia, iż

„w większości państw Zachodu zadanie uzyskiwania surowców energetycznych, produkcji energii i jej dystrybucji podejmują firmy prywatne, które działają w celu osiągnięcia zysku. (...) Ponieważ jednak wytworzenie i dystrybucja odpowiedniego zasobu energii okazują się tak istotne dla funkcjonowania gospodarki państwa, w głównych ogniwach procesu zaopatrywania państwa w energię uczestniczą też w znaczący sposób instytucje rządowe”⁹.

To spostrzeżenie wydaje się najbardziej trafne w przypadku poszczególnych państw członkowskich UE, a od blisko dekady także w przypadku samej UE.

⁵ T. Młynarski, *Bezpieczeństwo energetyczne w pierwszej dekadzie XXI wieku. Mozaika interesów i geostrategii*, Kraków 2011, s. 29.

⁶ P. Czerpak, *Bezpieczeństwo energetyczne*, w: *Bezpieczeństwo energetyczne. Teoria i praktyka*, K. Żukrowska, M. Grącik (red.), Warszawa 2006, s. 122.

⁷ J. Mazurkiewicz, *Bezpieczeństwo energetyczne Polski*, „Polityka energetyczna” 2008, nr 1, s. 313-314.

⁸ R. Rosicki, K. Kałużna, *Wymiary bezpieczeństwa energetycznego Unii Europejskiej*, Poznań 2010, s. 18.

⁹ M.T. Klare, *Bezpieczeństwo energetyczne*, w: *Studia bezpieczeństwa*, P.D. Williams (red.), Kraków 2012, s. 487-488.

PODSTAWY TRAKTATOWE BEZPIECZEŃSTWA ENERGETYCZNEGO UE

Po rozszerzeniu UE w 2004 r. nowe państwa członkowskie wniosły własne problemy związane z rynkiem energii, w tym także z bezpieczeństwem ciągłości dostaw. W tym kontekście wymienić należy przede wszystkim Litwę, Polskę i Słowację. 8 marca 2006 r. Komisja Europejska przedstawiła kolejną zieloną księgę poświęconą kwestiom energetycznym. W dokumencie wymieniono sześć priorytetowych obszarów polityki energetycznej. Są to konkurencyjność, dywersyfikacja źródeł dostaw, solidarność energetyczna, zrównoważony rozwój, innowacyjność oraz odpowiednio prowadzona polityka w stosunku do państw trzecich¹⁰. Jednocześnie, w obliczu przypadków stosowania przez Federację Rosyjską szantażu energetycznego wobec niektórych państw byłego ZSRR (Gruzji, Ukrainy) odczuwalny był brak wyraźnego zobowiązania, iż w razie problemów z dostawami surowców energetycznych, państwa członkowskie udzielą pomocy poszkodowanemu partnerowi.

Istotną rolę w ramach unijnego bezpieczeństwa energetycznego odgrywa Parlament Europejski. W rezolucji z 11 września 2007 r. Parlament Europejski podkreślił, iż „bezpieczeństwo energetyczne należy uznać za istotny składnik ogólnego bezpieczeństwa Unii Europejskiej oraz za kluczowy element dążenia do gospodarczo-społecznego rozwoju w Europie, dla którego jednak nie istnieje jeszcze podstawa traktatowa”¹¹. Dowodem realizacji tego postulatu są odnośne postanowienia zawarte w Traktacie z Lizbony, zmieniającym Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską.

Do Traktatu o funkcjonowaniu UE dodany został tytuł XX poświęcony energetyce. Na uwagę zasługuje zwłaszcza artykuł 194 TFUE, którego ustęp 1 brzmi:

„W ramach ustanawiania lub funkcjonowania rynku wewnętrznego oraz z uwzględnieniem potrzeby zachowania i poprawy środowiska naturalnego, polityka Unii w dziedzinie energetyki ma na celu, w duchu solidarności między państwami członkowskimi:

- a) zapewnienie funkcjonowania rynku energii;
- b) zapewnienie bezpieczeństwa dostaw energii w Unii;
- c) wspieranie efektywności energetycznej i oszczędności energii, jak również rozwoju nowych i odnawialnych form energii; oraz
- d) wspieranie wzajemnych połączeń między sieciami energii”¹².

Zagadnienia związane z rynkiem energii znalazły się w grupie kompetencji dzielonych między Unią a państwami członkowskimi – art. 4 TFUE¹³. Dzięki temu państwa mają swobodę kształtowania struktury własnych rynków energii oraz wyboru

¹⁰ *Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy* (2006), Brussels 8.03.2006, s. 5.

¹¹ *Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie wspólnej europejskiej polityki zagranicznej w dziedzinie energetyki [2007/2000 (INI)] z dnia 11 września 2007 r.*, „Międzynarodowy Przegląd Polityczny” 2008, nr 1, s. 77.

¹² *Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej z 17 grudnia 2007 r.*, C 306/88.

¹³ M. Nowacki, *Prawne aspekty bezpieczeństwa energetycznego w UE*, Warszawa 2010, s. 78.

źródeł dostaw. Jednocześnie Unia stawia sobie za cel zagwarantowanie bezpieczeństwa energetycznego wszystkich państw członkowskich poprzez wspieranie wszelkich inicjatyw rozwijających sieć wzajemnych powiązań między nimi. Można zauważyć, iż kwestia bezpieczeństwa dostaw gazu i ropy do Europy zaczyna urastać do rangi najważniejszego wyzwania dla UE. Ewentualny niedobór surowców mógłby nie tylko zaszkodzić rozwojowi Unii, ale także jej przetrwaniu. Uzależnienie energetyczne od jednego dostawcy będzie skutkowało pełnym uzależnieniem gospodarczym i politycznym. Do tego należy dodać konkurencję ze strony dynamicznie rozwijających się gospodarek Indii oraz Chińskiej Republiki Ludowej. W nieodległej przyszłości może okazać się, że sprzedaż gazu na rynkach azjatyckich będzie dla rosyjskich firm o wiele bardziej dochodowa aniżeli na rynkach europejskich. Przykład nowego sposobu myślenia stanowić może chińsko-rosyjska umowa z 2014 r. Wynegocjowana jesienią tego roku cena za 1000 m³ gazu kilkukrotnie przekraczała cenę notowaną na londyńskiej giełdzie surowcowej.

UE dysponuje zaawansowanymi koncepcjami dalszej rozbudowy sieci przesyłowej w Europie oraz jej najbliższym sąsiedztwie. Na szczególną uwagę zasługują plany budowy rurociągów przebiegających przez terytoria Turcji i Ukrainy¹⁴. W przypadku tej pierwszej, istotne znaczenie mogą mieć dostawy gazu z Egiptu, po ewentualnym dokończeniu budowy gazociągu *Arab Gas Pipeline*. W obliczu konfliktu na Ukrainie oraz wyraźnego pogorszenia stosunków UE z Federacją Rosyjską, w pierwszej połowie 2014 r. Unia zmodyfikowała swoją strategię bezpieczeństwa, doceniając m.in. znaczenie partnerów w Afryce Północnej i regionie wschodniej części Morza Śródziemnego, w tym Egiptu. W najnowszej strategii zawarta została następująca deklaracja:

„W odniesieniu do tych państw, najistotniejsza będzie spójna oraz ukierunkowana polityka zagraniczna. Ponadto, Unia Europejska powinna się zaangażować w intensywny dialog polityczny oraz handlowy z państwami Afryki Północnej oraz regionu wschodniego Morza Śródziemnego, zwłaszcza w kontekście utworzenia śródziemnomorskiego centrum gazowego w południowej Europie”¹⁵.

BILANS ENERGETYCZNY EGIPTU PRZED I PO 2011 R.

Egipt rozpoczął eksploatację złóż ropy naftowej na Synaju na skalę przemysłową w 1911 r. Do czasu rewolucji egipskiej z 1952 r., wydobyciem zarządzała *Anglo-Egyptian Oilfields Company*. Za rządów Nassera zastąpiła ją firma państwowa – *General Petroleum Company*. W wyniku wojny sześciodniowej w 1967 r. Synaj znalazł

¹⁴ Więcej na temat istniejących oraz planowanych inwestycji w infrastrukturę przesyłową przebiegającą przez terytorium Turcji zob. G.M. Winrow, *The Southern Gas Corridor and Turkey's Role as an Energy Transit State and Energy Hub*, „Insight Turkey” 2013, Vol. 15, No.1.

¹⁵ *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, European Energy Security Strategy*, Brussels, 28.5.2014, COM(2014) 330 final, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN> (data dostępu: 22.11.2014).

się pod izraelską okupacją. Izraelczycy eksploatowali egipskie złoża aż do 1975 r., gdy wycofali się z półwyspu na mocy dwustronnego porozumienia. Rok później Egipt po raz pierwszy w swej historii odnotował przewagę eksportu nad importem ropy. Jego znaczenie wzrosło jeszcze bardziej po rewolucji irańskiej. Z kolei eksploatacja złóż gazu ziemnego została zainicjowana w Abu Madi w 1974 r.¹⁶

W 2007 r. udział ropy naftowej wśród źródeł energii w Egipcie wynosił 51%, gazu ziemnego 42%, hydroelektrowni 5,7%, węgla 1%, a innych źródeł energii odnawialnej 0,3%¹⁷. Z kolei w 2013 r., już po zmianach politycznych, struktura źródeł energii w Egipcie wyglądała następująco: gaz ziemny 53%, ropa naftowa 41%, hydroelektrownie 3%, węgiel 2%, inne źródła energii odnawialnej 1%¹⁸. W porównaniu z 2007 r., wyraźnie zauważalny jest wzrost zużycia gazu przy równoczesnym spadku konsumpcji ropy. Wśród przyczyn takiego stanu rzeczy można wskazać zmiany cen tych surowców na rynku światowym, wewnętrzne rozwiązania stymulujące wzrost konsumpcji gazu i spadek zużycia ropy oraz spadek wydobycia ropy przy jednoczesnym wzroście eksploatacji złóż gazu w Egipcie. Ponadto, dynamicznie rośnie udział gazu jako źródła energii dla transportu, zwłaszcza CNG – *Compressed Natural Gas*. Zdecydowana większość Egipcjan posiada samochody z instalacją gazową, a gaz jest bardzo tani, co pozwala na znaczące oszczędności w porównaniu z cenami benzyny.

Według oficjalnych danych *U.S. Energy Information Administration* z sierpnia 2014 r., Egipt jest jednak nadal największym producentem ropy naftowej wśród państw afrykańskich niezrzeszonych w OPEC oraz drugim największym producentem gazu ziemnego na kontynencie¹⁹.

Ponadto Egipt jest największym konsumentem ropy (20%) oraz gazu ziemnego ponad (40%) – na kontynencie afrykańskim. Znaczny udział w zużyciu gazu ma sektor transportu - większość samochodów, zwłaszcza taksówek i minibusów, jest wyposażona w instalacje gazowe. Z kolei ropa jest powszechnie wykorzystywana do wytwarzania prądu²⁰. Egipt dysponuje również największym potencjałem rafineryjnym, ale w dużej mierze pozostaje on niewykorzystany – w latach 2009-2013 przerób ropy spadł aż o 28%. Podobnie rzecz się ma z eksploatacją złóż gazu ziemnego. Nowe złoża pod szelfem Morza Śródziemnego oraz w innych częściach Egiptu pozostają nieeksploatowane ze względu na zbyt wygórowane oczekiwania egipskich władz, które czynią inwestycje nieopłacalnymi dla większości światowych koncernów. Tym samym w latach 2009-2013 wydobycie tego surowca spadało sukcesywnie w tempie 3% rocznie²¹. W przypadku złóż położonych pod śródziemnomorskim szelfem prze-

¹⁶ A. Goldschmidt, R. Johnston R., *Historical Dictionary of Egypt*, Cairo 2004, s. 314-315.

¹⁷ T. Młynarski T., *op. cit.*, s. 107.

¹⁸ *Country Analysis Brief: Egypt* (2014), <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Egypt/egypt.pdf> (data dostępu 18.11.2014).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Key World Energy Statistics* (2012), International Energy Agency – IEA, <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/kwes.pdf> (data dostępu 18.11.2014).

²¹ *Egypt* (2014), *Country Analysis Briefs*, U.S. Energy Information Administration, <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=eg> (data dostępu 25.10.2014).

szkodę stanowi również wciąż nieuregulowana kwestia przebiegu granic pomiędzy wyłącznymi strefami ekonomicznymi Egiptu, Izraela, Libanu oraz tworzącego się państwa palestyńskiego²². Jednocześnie istotnymi atutami Egiptu są czyniące zeń bardzo ważne państwo tranzytowe położenie geograficzne, a także możliwości rozwoju odnawialnych źródeł energii – zwłaszcza energii słonecznej oraz wiatrowej.

DOSTAWY SUROWCÓW ENERGETYCZNYCH Z EGIPTU DO UE PRZED 2011 R.

Państwa bliskowschodnie nie należą do najważniejszych partnerów handlowych UE-28, ale bez wątpienia są w grupie partnerów kluczowych, zwłaszcza ze względu na strukturę importu do państw UE, w której wyraźnie dominują surowce energetyczne.

W 2010 r. najwyższą pozycję z grona państw Bliskiego Wschodu w wymianie handlowej UE zajmowała Arabia Saudyjska (13. miejsce; 1,4%; 40 mld euro), następnie Zjednoczone Emiraty Arabskie (21. miejsce; 1,1%; 33,5 mld euro), Iran (25. miejsce; 0,9%; 25,8 mld euro), Izrael (26. miejsce; 0,9%; 25,5 mld euro), Egipt (28. miejsce; 0,8%; 22 mld), Katar (37. miejsce; 0,5%; 13,2 mld euro), Irak (40. miejsce; 0,4%; 10,1 mld euro), Kuwejt (47. miejsce; 0,3%; 7,9 mld euro), Syria (50. miejsce; 0,3%; 7,2 mld euro)²³. Wymienione państwa w łącznym ujęciu miały znaczący udział w wymianie handlowej UE – 6,6%.

W przypadku stosunków politycznych i gospodarczych pomiędzy Egiptem a państwami członkowskimi UE, kluczowe znaczenie ma *Euro-Mediterranean Agreement Establishing an Association between the European Communities and Their Member States and the Arab Republic of Egypt*, który wszedł w życie w 2004 r.²⁴ Przyjęcie porozumienia doprowadziło m.in. do bardzo dynamicznego rozwoju handlu pomiędzy Egiptem a państwami UE. Bliska współpraca UE z Egiptem stanowi jeden z istotnych elementów Europejskiej Polityki Sąsiedztwa – ENP.

Jednakże z punktu widzenia bezpieczeństwa energetycznego UE, dokumentem o większym znaczeniu jest *Memorandum of Understanding on Strategic Partnership on Energy between the European Union and the Arab Republic of Egypt*²⁵, które reguluje kwestie związane z dwustronną współpracą w dziedzinie energetyki w latach 2009-2015. Strony ustaliły jej pięć priorytetów:

- rozwój długookresowej strategii współpracy w dziedzinie energii;
- wsparcie dla egipskich reform, zwłaszcza w sektorze energii;

²² J. Stocker, *No EEZ Solution: The Politics of Oil and Gas in the Eastern Mediterranean*, "Middle East Journal" 2012, Vol. 66, No. 4, s. 580.

²³ *EU Trade With Main Partners* (2010), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113392.pdf (data dostępu 23.01.2013).

²⁴ *Euro-Mediterranean Agreement Establishing an Association between the European Communities and Their Member States and the Arab Republic of Egypt* (2004), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2004/june/tradoc_117680.pdf (data dostępu 25.10.2014).

²⁵ *Memorandum of Understanding on Strategic Partnership on Energy between the European Union and the Arab Republic of Egypt* (2008), <http://www.enpi-info.eu/library/content/eu-cgypt-memorandum-understanding-strategic-partnership-energy> (data dostępu 25.10.2014).

- wsparcie procesu ujednoczania rozwiązań prawnych oraz ich dostosowania do zasad wewnętrznego rynku energii UE;
- współpraca w zakresie rozwoju wewnętrznych sieci energetycznych oraz sieci przesyłowej na rynek UE;
- współpraca dotycząca zwiększania wydajności energetycznej, a także rozwoju odnawialnych źródeł energii²⁶.

W 2008 r., wobec zacieśniania współpracy oraz zwiększenia dostaw gazu ziemnego z Egiptu do UE, kluczowe znaczenie zyskał projekt nowego gazociągu *Arab Gas Pipeline*, który w memorandum został wymieniony z nazwy²⁷. Uwarunkowania budowy tego gazociągu zostały przedstawione szerzej w kolejnym podrozdziale.

W 2010 r., a zatem jeszcze przed protestami na placu Tahrir i odsunięciem Hosni Mubaraka od władzy, wymiana handlowa z państwami UE stanowiła aż 31,9% ogółu wymiany Egiptu. Na kolejnych miejscach znajdowały się Stany Zjednoczone - 8,2% oraz Chińska Republika Ludowa - 6,8%²⁸.

W pierwszej dekadzie XXI w. Egipt zaczął rekompensować spadek wydobycia oraz eksportu ropy naftowej dzięki inwestycjom w infrastrukturę do eksploatacji złóż oraz przesyłu gazu ziemnego. Na szczególną uwagę zasługuje rozwój infrastruktury do eksportu gazu ziemnego *LNG*. Przed zmianami politycznymi z 2010 r. Egipt nie należał do głównych dostawców gazu ziemnego na rynek unijny, ale był drugim najważniejszym dostawcą spośród państw bliskowschodnich oraz czwartym w gronie państw afrykańskich. W 2010 r. państwa unijne sprowadzały gaz przede wszystkim z Federacji Rosyjskiej (40,8%), Norwegii (26,7%) oraz państw afrykańskich: Algierii (16,9%), Nigerii (5,1%) oraz Libii (3,3%). Największymi dostawcami gazu na rynek UE z Bliskiego Wschodu był Katar - 2,4% oraz właśnie Egipt - 1,9%²⁹. Należy jednak podkreślić, że choć udział Egiptu w dostawach gazu był niewielki, to stanowił istotne uzupełnienie i pozytywnie wpływał na dywersyfikację źródeł tego surowca dla państw UE.

Pomimo relatywnie niewielkiego udziału egipskich surowców w imporcie do UE Egipt pełni też bardzo ważną rolę jako państwo tranzytowe w systemie transportu ropy z Bliskiego Wschodu do Europy, a tym samym w systemie bezpieczeństwa energetycznego UE. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na Kanał Sueski oraz ropociąg *Sumed*, łączący zlokalizowanym w bezpośrednim sąsiedztwie południowego wejścia do Kanału Sueskiego terminal *Ain Sukhna* nad Morzem Czerwonym z terminalem *Sidi Kerir* na wybrzeżu Morza Śródziemnego. Ropociąg pozwala omijać kanał i przepompowywać ropę przez terytorium Egiptu. Ropociąg *Sumed* przebiega na południe od Kairu.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Egypt's Trade With Main Partners* (2010), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113375.pdf (data dostępu 23.01.2013).

²⁹ *EU energy and transport in figures, Statistical Pocketbook 2010*, European Commission (2010) http://ec.europa.eu/energy/publications/statistics/doc/2010_energy_transport_figures.pdf (data dostępu 23.01.2013).

Jak słusznie zauważył Tomasz Młynarski:

„dzięki kontroli strategicznych dróg eksportu ropy naftowej Kanału Sueskiego i rurociągu Sumed, Egipt odgrywa ważną rolę na światowym rynku handlu tym surowcem. (...) Przez ropociąg w 2009 roku tłoczonych było około 1,1 mln baryłek ropy dziennie, chociaż jego zdolności przesyłowe są znacznie większe. Zamknięcie Kanału Sueskiego i ropociągu *Sumed Pipeline* zmusiłoby do opływania Afryki od południa wzdłuż Przylądka Dobrej Nadziei, co wydłużyłoby drogę transportu o około 9000 km³⁰.

Bez wątpienia Kanał Sueski jest jednym z najważniejszych odcinków trasy żeglownej łączącej Azję z Europą. Jednocześnie jest obszarem newralgicznym i istotnym z punktu widzenia bezpieczeństwa energetycznego UE. Przez Kanał przepływają tankowce transportujące surowce z regionu Zatoki Perskiej na rynki europejskie. Ponadto opłaty za tranzyt stanowią znaczącą pozycję w wykazie dochodów Egiptu. „W 2009 roku 34 456 statków przepłynęło przez Kanał Sueski, z czego 2699 to tankowce³¹.

EGIPT I JEGO UDZIAŁ W BILANSIE ENERGETYCZNYM UE PO 2011 R.

Zmiany polityczne w Egipcie na początku 2011 r. nie wpłynęły negatywnie na wielkość jego wymiany handlowej z państwami członkowskimi UE. Stało się wręcz odwrotnie, przede wszystkim dzięki utrzymaniu w mocy umowy z 2004 r.

„Wejście w życie umowy stowarzyszeniowej z 2004 roku poprawiło warunki rozwoju wymiany handlowej pomiędzy UE i Egipcem. Od 2004 roku wartość wymiany handlowej Egipt-UE uległa podwojeniu i w 2012 roku osiągnęła swój najwyższy poziom (z 11,8 mln euro w 2004 roku wzrosła do 23,9 mln euro w 2012 roku)³².

Niemniej w 2013 r. pozycja Egiptu w ogólnej wymianie handlowej UE spadła w porównaniu z latami 2010 i 2012, co sprawiło, że państwo to zajęło 32. miejsce z łącznymi obrotami na poziomie 22,9 mld euro, co przekładało się na 0,7% udziału w łącznej wymianie handlowej całej UE³³. W 2013 r. strukturze unijnego importu z Egiptu przeważały surowce energetyczne (45,6%), chemikalia (14,6%) oraz odzież i tekstylia (9,8%)³⁴.

Dobrym przykładem współpracy energetycznej są wspólne inicjatywy, np. cykliczne niemiecko-egipskie dni energii odnawialnej. Ich głównym organizatorem jest Niemiecko-Arabska Izba Gospodarczo-Handlowa. W 2012 r. w projekcie uczestniczyli przedstawiciele wielu znanych firm: *Industrial Solar GmbH*, *Sunset Energietechnik GmbH*, *Repower Systems SE*, *Setec GmbH* oraz *WKN AG*³⁵.

³⁰ T. Młynarski, *op. cit.*, s. 106.

³¹ *Ibidem*, s. 107.

³² *Egypt EU Trade* (2014), <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/cgypt/> (data dostępu 25.10.2014).

³³ *EU Trade with Egypt* (2014), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113375.pdf (data dostępu 25.10.2014).

³⁴ *Egypt EU Trade*, *op. cit.*

³⁵ *4th Egyptian-German Renewable Energies Day*, <http://www.ahkmna.com/node/258> (28.01.2015).

Równoległe wyzwanie, a zarazem szansę dla Egiptu stanowi dynamicznie rosnąca eksploatacja przez Izrael złóż gazu ziemnego pod szelfem śródziemnomorskim. Pierwsze potwierdzone odwierty na szelfie zostały przeprowadzone we wschodniej części Morza Śródziemnego w obrębie izraelskich pól gazowych Noa (1999) i Mari-B (2000)³⁶. Obecnie w tak zwanym basenie Lewantu występuje kilkanaście potwierdzonych złóż. Prawie wszystkie, za wyjątkiem cypryjskiego pola Afrodyta, są położone w wyłącznej strefie ekonomicznej (EEZ) Izraela. Są to m.in. największe spośród dotychczas odkrytych złóż: Tamar (2009) oraz Lewiatan (2010)³⁷. Jeśli wziąć pod uwagę rynek gazu ziemnego oraz rolę Egiptu w jego przesyłce do odbiorców europejskich, pozycja tego kraju jako producenta oraz państwa udostępniającego własną infrastrukturę LNG wzrosła po podpisaniu w 2014 r. egipsko-izraelskiego memorandum dotyczącego przesyłu oraz skraplania w egipskim Idku gazu z izraelskiego pola gazowego Lewiatan. Zgodnie z postanowieniami dokumentu, udziałowcy pól Lewiatan wyrazili zgodę na przesył podwodnym gazociągiem do Egiptu do 7 miliardów metrów sześciennych gazu rocznie w okresie 15 lat. Podobną umowę z egipskimi partnerami zawarli wcześniej udziałowcy innego izraelskiego pola gazowego Tamar. Na jej podstawie izraelski gaz ma być skraplany oraz eksportowany za pośrednictwem terminala LNG w egipskiej Damietcie³⁸. Operatorem egipskiego terminala jest hiszpański koncern UFG – *Union Fenosa Gas*. Podpisane umowy pozwolą użytkować w dużej mierze niewykorzystywaną dotychczas egipską infrastrukturę LNG, a także zwiększą znaczenie Egiptu jako pośrednika w przesyłce gazu do Europy.

Umowy dotyczące skraplania oraz eksportu izraelskiego gazu za pośrednictwem egipskiej infrastruktury LNG mogą napawać optymizmem. Jest to dobra wiadomość dla potencjalnych partnerów w Europie, a taka współpraca przyczynia się do wzmocnienia bezpieczeństwa w regionie. Geolodzy zakładają, że na wschodnim obszarze Morza Śródziemnego złóż jest o wiele więcej, także w strefach innych państw, niemniej informacji tych nie potwierdziły dotąd udane odwierty. W tym kontekście warto wspomnieć o umowie zawartej przez Egipt z Republiką Cypryjską w 2003 r., czyli jeszcze przed przystąpieniem Cypru do UE, w której oba państwa ustanowiły granicę pomiędzy swymi wyłącznymi strefami ekonomicznymi.

Do niedawna UE wiązała duże nadzieje z budową strategicznie ważnego, nowego gazociągu *Arab Gas Pipeline*, łączącego Egipt z Syrią, a docelowo z Turcją³⁹. Gazociąg z Egiptu przebiega przez terytoria Jordanii, Libanu i Syrii, omijając Izrael. Już w 2004 r. został oddany do użytku gazociąg łączący egipskie złoża z jordańską Akabą. Następnie został przedłużony do syryjskiego Homs, skąd poprowadzono odgałę-

³⁶ T.C. Kariotos, *Hydrocarbons and the Law of the Sea in the Eastern Mediterranean: Implications for Cyprus, Greece, and Turkey*, „Mediterranean Quarterly” 2011, Vol. 22, No. 2, s. 45-56.

³⁷ *Eastern Mediterranean natural gas exploration focused on the Levant Basin*, U.S. Energy Information Administration, <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=12611> (data dostępu 22.09.2014).

³⁸ *Why Egypt Would Import Gas From Israel* (2014), <http://www.naturalgascurope.com/egypt-imports-gas-from-israel> (data dostępu 17.11.2014).

³⁹ *Memorandum of Understanding on Strategic Partnership on Energy*.

zienie do Libanu⁴⁰. Należy jednak zauważyć, że niestabilna sytuacja w regionie po 2010 r. uniemożliwia pełne wykorzystanie potencjału tego śmiałego projektu. Wciąż nie rozpoczęto prac nad budową konektora pomiędzy Turcją i Syrią, a główne problemy stanowią trwający od 2011 r. konflikt wewnętrzny w Syrii oraz działalność tzw. Państwa Islamskiego w jej północnej części, czyli na obszarach graniczących z Turcją. Tym samym główną przeszkodę stanowią nie zmiany polityczne w Egipcie, ale zmiany w otoczeniu geopolitycznym tego państwa. W 2008 r., gdy przedstawiciele UE oraz Egiptu podpisywali wspomniane memorandum o współpracy energetycznej, nikt nie mógł przewidzieć skali ani konsekwencji zmian politycznych w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu, które nastąpiły po 2010 r. Można jednak założyć, że wszystkie zainteresowane strony powrócą do rozmów na temat przedłużenia gazociągu, gdy tylko uda się ustabilizować sytuację w Syrii.

Administracja egipska za rządów Hosni Mubaraka prowadziła negocjacje z Izraelem na temat przebiegu i ewentualnej budowy morskiego rurociągu, łączącego bezpośrednio Egipt z Izraelem. Pierwsze spotkanie w tej sprawie miało miejsce jeszcze w 1993 r., jednak umowa została ostatecznie podpisana dopiero w 2005 r. Gazociąg od razu zaczęto określać mianem *Peace Pipeline*, a jego budowę, łączącą egipski al-Arish z izraelskim Aszkelonem ukończono w 2008 r. Od początku kontrowersje budził fakt, iż instalacja omija półkolem wody przyległe do Strefy Gazy⁴¹. Z kolei po rewolucji z 2011 r. kwestia budowy gazociągu oraz sprzedaży taniego gazu Izraelowi stanowiła jedno z głównych oskarżeń wysuwanych przeciwko Mubarakowi oraz jego współpracownikom. Jeden z zarzutów dotyczył możliwego przyjęcia korzyści materialnych⁴².

Zmiany polityczne w Egipcie po 2010 r. nie wpłynęły na ograniczenie tranzytu tankowców przez Kanał Sueski. Przeciwnie, ilość ropy transportowanej tą drogą wzrastała sukcesywnie już od 2009 r.⁴³ Tym samym można stwierdzić, że egipskie władze zapewniły bezpieczeństwo żeglugi przez Kanał Sueski, pomimo wewnętrznych niepokojów czy zagrożenia ze strony rozmaitych zbrojnych grup, operujących na Synaju.

Z polskiego punktu widzenia Egipt zyska na znaczeniu, gdy przez Kanał Sueski zaczną przepływać gazowce transportujące skroplony gaz ziemny *LNG* z Kataru. Stanie się tak po ukończeniu budowy polskiego gazoportu w Świnoujściu, a zatem w połowie 2015 r. Dzięki istniejącej infrastrukturze do skraplania gazu, także Egipt mógłby stać się potencjalnym dostawcą tego surowca do Polski. Tą samą drogą mogłby trafiać nad Wisłę także gaz wydobywany ze śródziemnomorskich pól gazowych Izraela: Tamar oraz Lewiatan.

Ze względu na coraz większy udział odnawialnych źródeł energii w ogólnym bilansie energetycznym UE, na szczególną uwagę zasługuje inicjatywa *Desertec*, okre-

⁴⁰J. Stocker J., *op. cit.*, s. 580

⁴¹J. Sanger-Weaver J., *Egypt, Israel, and the Arish-Ashkelon Pipeline Controversy*, "Prospect" 2012.

⁴²J. Stocker, *op. cit.*, s. 592.

⁴³*Egypt* (2014), Country Analysis Briefs...

ślana tak od 2009 r. Jej najważniejszą część stanowią elektrownie skoncentrowanej energii słonecznej (CSP) oraz farmy wiatrowe zlokalizowane na pustyniach niektórych państw północnoafrykańskich oraz bliskowschodnich. Jednym z nich miałby być Egipt. Delf Rothe zwraca uwagę, iż „*the Desertec Industrial Initiative*, CSP oraz farmy wiatrowe będą mogły pokryć całkowite zapotrzebowanie energetyczne państw obszaru MENA jeszcze przed 2050 rokiem. Z kolei budowa sieci przesyłowej wysokich napięć umożliwiłaby przesył energii odnawialnej także do Europy. Ocenia się, że jeszcze przed 2050 rokiem Europa mogłaby pokrywać 20% swojego zapotrzebowania na prąd importowaną energią słoneczną”⁴⁴.

WNIOSKI

Relatywnie niewielki udział importu egipskich surowców energetycznych w bilansie energetycznym UE mógłby sugerować, iż państwo to nie ma większego, bezpośredniego wpływu na bezpieczeństwo energetyczne państw UE. Co więcej, wartość wymiany handlowej pomiędzy państwami Unii a Egiptem także pozwala stwierdzić, iż Egipt nie jest istotnym partnerem handlowym dla całej UE-28. O ile jednak rzeczywiście traci jako dostawca ropy naftowej, o tyle zyskuje jako producentu gazu ziemnego. Egipt dysponuje jednym z największych, po Algierii oraz Nigerii, złóż tego surowca na kontynencie afrykańskim. Co więcej, posiada infrastrukturę niezbędną do skraplania oraz eksportu LNG, a zatem mógłby stać się partnerem dla wielu państw UE, w tym także dla Polski. Dlatego należy zwrócić szczególną uwagę na umowy egipsko-izraelskie, dotyczące skraplania w egipskich terminalach LNG w Damietcie oraz Idu oraz eksportu gazu ze śródziemnomorskich złóż Izraela. Należy także zauważyć, iż strategiczne położenie Egiptu, kontrola nad ropociągami Sumed oraz Kanałem Sueskim czynią zeń bardzo ważnego partnera nie tylko dla państw członkowskich UE, ale także dla innych państw europejskich.

Sprawowanie władzy politycznej w Egipcie wiąże się z kontrolą nad Kanałem Sueskim. Teoretycznie możliwy jest scenariusz, w którym egipskie władze mogłyby zdecydować się na blokadę kanału. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że ani podczas tzw. rewolucji egipskiej, ani podczas rządów Bractwa Muzułmańskiego, ani tym bardziej po przejściu władzy przez generała Sisiego, Egipt nie sygnalizował zamiaru utrudniania żeglugi, a tym bardziej wprowadzenia całkowitej blokady Kanału Sueskiego. Takie działanie byłoby bardzo szkodliwe dla Egiptu zarówno w wymiarze finansowym, jak i – a może przede wszystkim – w wymiarze politycznym. W przeszłości władze egipskie tylko raz zdecydowały się na podobne działanie i przyszło im za to zapłacić bardzo wysoką cenę. Niemniej, bezpieczeństwo dostaw surowców energetycznych do UE, zwłaszcza ropy naftowej z państw regionu Zatoki Perskiej, zależy przede wszystkim od otwartości oraz bezpieczeństwa żeglugi na Morzu Czer-

⁴⁴ D. Rothe, *Welcome to the Desert: Regional Integration and Identity Change through an EU-MENA Energy Partnership?*, w: *Euro-Mediterranean Relations after the Arab Spring: Persistence in Times of Change*, J. Horst, A. Jünemann, D. Rothe, Farnham 2013, s. 183.

wonym oraz Kanale Sueskim. Jakikolwiek niepokoje społeczne lub działalność zorganizowanych grup bojowników/terrorystów, np. na Synaju, mogłaby doprowadzić do zakłócenia bezpieczeństwa tych dróg morskich.

Rola Egiptu jako państwa tranzytowego mogłaby dodatkowo wzrosnąć, gdyby przez lub z jego terytorium poprowadzone zostały nowe rurociągi, łączące, np. złoża w innych państwach afrykańskich z państwami europejskimi. Taką strategicznie ważną inwestycją jest gazociąg łączący Egipt z Syrią, a docelowo z Turcją – *Arab Gas Pipeline*. Jednakże główną przeszkodą na drodze do jej ukończenia stały się głębokie zmiany polityczne w otoczeniu geopolitycznym Egiptu, zwłaszcza w Syrii, gdzie trwa konflikt wewnętrzny, a także w związku z działalnością tzw. Państwa Islamskiego w północnej części Syrii oraz na rozległych obszarach Iraku. Równie niestabilna i w dużej mierze nieprzewidywalna jest sytuacja w Libanie oraz Jordanii. Należy również wspomnieć o lokalnej konkurencji ze strony Izraela, który dysponuje większymi od egipskich złożami gazu ziemnego pod swoim szelfem we wschodniej części Morza Śródziemnego i w przyszłości może dysponować własnym terminalem LNG.

Interesujący oraz istotny wpływ na wzrost bezpieczeństwa energetycznego UE może mieć realizacja projektu *Desertec*, m.in. z udziałem Egiptu. Inwestycja w odnawialne źródła energii w Afryce: wiatrową oraz słoneczną, oraz jej przesył do Europy stanowią śmiały projekt, zgodny z najnowszymi założeniami polityki energetycznej UE, zwłaszcza dotyczącymi redukcji emisji CO₂, przyjętymi jesienią 2014 r.

Podsumowując, zmiany polityczne w Egipcie po 2011 r. nie miały negatywnego wpływu na poziom bezpieczeństwa energetycznego UE. Wolumen wymiany handlowej wyraźnie wzrasta, a surowce nadal stanowią ponad 40% egipskiego eksportu do państw UE. Co więcej, przesilenie polityczne i odsunięcie od władzy Bractwa Muzułmańskiego w lipcu 2013 r. wpłynęło na poprawę w stosunkach izraelsko-egipskich i umożliwiło podpisanie memorandum w sprawie wykorzystywania egipskiej infrastruktury do skraplania oraz eksportu izraelskiego gazu. Obecne władze Egiptu gwarantują także bezpieczeństwo żeglugi przez Kanał Sueski i to pomimo niepokojów na Synaju. Podobnie rzecz się ma w przypadku ropociągu *Sumed*. I chociaż wciąż niewykorzystany pozostaje potencjał *Arab Gas Pipeline*, należy wyraźnie podkreślić, iż istotne ograniczenie stanowią uwarunkowania zewnętrzne, ze szczególnym uwzględnieniem konfliktu w Syrii oraz istnieniem tzw. Państwa Islamskiego, a zatem niemające żadnego bezpośredniego związku z sytuacją polityczną w Egipcie.

prof. UAM dr hab. Przemysław Osiewicz, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM (przemyslaw.osiewicz@amu.edu.pl)

Słowa kluczowe: Egipt, bezpieczeństwo energetyczne, UE, arabska wiosna, Kanał Sueski

Keywords: Egypt, energy security, EU, Arab Spring, the Suez Canal

Abstract

Energy security is one of the pillars of the security of a modern state. Security of energy resources supplies is of crucial importance for safeguarding the vital interests of the state – its duration and development. The above observations also pertain to the European Union as a group of states that intensify their mutual political and economic integration. A majority of the member states are importers of energy resources, especially crude oil and natural gas, a situation that leads to growing dependence of the EU on extra-European energy media supplies.

The Near East region plays a key role in the EU's energy security strategy, particularly in the diversification of energy resources supply. In this context Egypt must be mentioned not only as an exporter of its own resources to the European market, but also on account of its major role in the transit of energy resources from the Persian Gulf region to Europe. No wonder then that the ongoing process of political changes in this country since 2010 has attracted interest also in the perspective of guaranteeing the security of resources supply. The object of the present article is to seek an answer to the question whether the political changes in Egypt after 2010 impacted on the level of EU's energy security.